

Albert van der Zeijden, *Visuele cultuur. Fotografie als historische bron en als medium voor etnologisch onderzoek* (Utrecht: Nederlands Centrum voor Volkscultuur, 2004) 84 p. ISBN 9071840581

Het gebruik van beeldmateriaal bij historisch onderzoek komt steeds vaker voor. Er verschijnen om die reden ook steeds meer gidsen over het gebruik van visueel materiaal, waarvan deze publicatie een recent voorbeeld is. Met deze uitgave in de reeks *Cahiers voor Regionale Geschiedenis en Volkscultuur* wil de auteur, Albert van der Zeijden, de stand van zaken toelichten op het gebied van etnologisch onderzoek naar historische fotografie. Daarnaast wil hij praktische handreikingen bieden aan de historicus die fotomateriaal voor zijn onderzoek gebruikt.

De auteur leidt de gids in met een overzicht van enkele publicaties waarin beeldmateriaal als bron is gebruikt. Hij is daarbij vooral geïnteresseerd in de ‘visuele cultuur’. Daarmee wordt bedoeld de context van de foto: de motieven (of bedoelingen) van de maker van de foto, de opdrachtgever van de fotograaf en degene die de foto publiceerde. Het totaal van die motieven definieert de auteur als ‘visuele cultuur’. Mij lijkt dat de auteur die spreekt van een nieuwe benadering de zaken hier wat gewichtiger maakt dan nodig is. Net als geschreven teksten zijn de foto’s zelf immers niet neutraal. Het achterliggende doel van de maker dient óók bij het gebruik van een foto als visuele bron (zonder verdere expliciete aandacht voor de overige context) bestudeerd te worden.

Een hoofdstukje over de techniek van het fotograferen wordt gevolgd door een hoofdstuk over de verschillende genres in de fotografie. Met name in dit hoofdstuk signaleert de auteur een groot aantal valkuilen voor de onderzoeker die zich bezig houdt met historisch fotomateriaal. De auteur noemt het voorbeeld van een fotograaf die zelf voorwerpen meenam om de gefotografeerde boereninterieurs een rustiek aanzien te geven. Fotografen in dienst van een tijdschrift of krant hadden vaak een politieke agenda. Bij privé-foto’s in familiealbums zijn bepaalde onderwerpen heel vaak gefotografeerd (vakanties) en meer alledaagse zaken veel minder.

In het boek zijn twee casestudies opgenomen: de auteur heeft de fotografie van het ‘oude’ Brabant bestudeerd en de manier waarop Egmond in de afgelopen eeuw is gefotografeerd. In deze hoofdstukken brengt hij zijn gedachten over visuele cultuur in de praktijk. Het is erg jammer dat deze hoofdstukken blijkbaar zo beknopt moesten zijn. Het zal met het *format* van de cahiers te maken hebben, maar op deze manier blijft er voor de lezer veel te raden over. In het hoofdstuk over het Brabant geeft de auteur niet aan in welke periode hij het ‘oude’ Brabant situeert. Aan de hand van de fotografen waarvan Van der Zeijden het werk bestudeert, zoals Martien Coppens en Henri Bersebrugge, neem ik aan dat hij de eerste helft van de twintigste eeuw bedoelt. Hij geeft onder meer het huishouden, waarvan specifiek ‘de was’ als voorbeeld van het Brabants dagelijks leven dat men kan bestuderen met behulp van visuele bronnen. De foto’s die hij daarbij toont, zijn allen buitenshuis genomen op zonnige dagen. De auteur voegt zelf al toe, dat er geen foto’s van het strijken van de was zijn in deze periode, omdat dit binnenshuis gebeurde en de techniek niet toeliet dat er binnenshuis foto’s gemaakt werden. De techniek haperde blijkbaar ook bij slecht weer, want deze foto’s geven ook geen uitsluitsel over hoe men waste en droogde bij regen of vrieskou.

Het hoofdstuk over de beeldvorming van de drie Egmond (Egmond aan Zee, Egmond-Binnen en Egmond aan den Hoef) aan de hand van fotografie is interessant, omdat de auteur aantoont dat de Egmonders zich vanwege de opkomende toeristenindustrie steeds meer in de traditionele streekdracht gingen kleden, maar dan wel uit-

sluitend voor de toeristen. Ook dit hoofdstuk is echter weer erg kort en roept veel vragen op. Zo stelt de auteur dat aan de hand van ansichtkaarten de ontwikkeling van het badtoerisme in Egmond aan Zee is te volgen, waarbij hij onder meer een afbeelding van een badkoetsje toont, met daarbij de opmerking: 'In je badpak kon je namelijk niet zomaar naar de zee wandelen!' (p. 43) Weer geeft de auteur geen datering voor dit fenomeen en uit een dergelijke afbeelding wordt uiteraard ook niet duidelijk of mannen en vrouwen beiden van deze koetsjes gebruik maken, of dat wellicht alleen de allerrijksten die koetsjes gebruikten. De auteur hamert zelf in eerdere hoofdstukken steeds op het gebruik van andere bronnen naast het visuele materiaal, om zo de foto's zoveel mogelijk in hun context te plaatsen. Dat gaat hem zelf af en toe redelijk af, maar ook hij trapt in de valkuilen die hij zelf gedefinieerd heeft. Misschien had hij zich daarom beter tot één uitgebreidere *casestudy* kunnen beperken.

Na een checklist waarin al het voorgaande nog eens kort wordt uiteengezet, volgt een essay over het documenteren van hedendaagse volkscultuur. Dit is vooral een uitwijding over de projecten die het Nederlands Centrum voor Volkscultuur onderneemt om nieuw bronnenmateriaal te creëren, iets waarin ook archieven steeds bedrevener worden.

De auteur wijdt nog een nuttig hoofdstuk aan auteursrecht en gebruiksvergoedingen van foto's en geeft een overzicht van een aantal belangrijke fotocollecties. Wat ik daar mis is een lijstje van handige internetsites. De site www.geheugenvannederland.nl wordt hier bijvoorbeeld niet genoemd, omdat die geen eigen collectie heeft, terwijl het juist bijzonder handig is dat je op die site in veel collecties tegelijk kan zoeken.

Het cahier is mooi en uitgebreid geïllustreerd, maar inhoudelijk hinkt het naar mijn smaak teveel op twee gedachten. Onderzoekers die voor het eerst met beeldmateriaal in aanraking komen zijn gebaat bij meer praktische informatie. Voor onderzoekers die wel veel met beeldmateriaal werken zou een uitgebreidere versie van Van der Zeijdens verhaal over het 'oude' Brabant en 'de Egmondse' interessanter geweest zijn.

Vibeke Kingma
Freelance historicus

Keetie E. Sluyterman, *Kerende kansen. Het Nederlandse bedrijfsleven in de twintigste eeuw* (Amsterdam: Boom, 2003) 389 p. ISBN 9053528903

Met het schrijven van *Kerende Kansen* heeft Keetie Sluyterman een lacune gevuld in de geschiedschrijving van het Nederlandse bedrijfsleven. Zij heeft op basis van een ruime verzameling aan bedrijfsgedenkböeken en breder opgezette studies naar sectoren en tijdvakken, in combinatie met haar eigen rijke ervaring in bedrijfsarchieven en anderzootige bronnen een uitgebreide studie geschreven die het middenveld tussen algemene sociaal-economische studies en bedrijfsmonografieën vult.

De opzet van het boek is chronologisch, met een onderverdeling in een viertal tijdvakken. Uitgangspunt is de gevoerde strategie van Nederlandse ondernemingen. De strategie wordt vanuit een vijftal perspectieven geanalyseerd, te weten de interne organisatie, de externe organisatie, de internationale oriëntering, management en arbeidsverhoudingen en ten slotte de houding ten opzichte van de staat. Het eerste deel gaat over de aanloop naar de twintigste eeuw tot aan het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog, gevolgd door een beschrijving van het bedrijfsleven gedurende de beide oorlogen